

Φιλοκομμ αλλά όχι κο

Όταν κάποτε κουνέντιαζα μ' ένα ανώτερο Χανιώτη ιερωμένο για τον Καζαντζάκη, εκείνος κλείνοντας το θέμα μου είπε με πολλή δυσαρέσκεια και με συμβουλευτικό τρόπο: "Είναι πολύ κόκκινος, πολύ κόκκινος, πρόσεχε!".
Ήταν η εποχή που η "Υπόθεση Καζαντζάκης" είχε συνταράξει το πανελλήνιο, τη χρονιά του 1955, η εκκλησία ετοιμάζεται να τον αφορέσει και η πολιτεία, που κυβερνούσαν από την παπαγική δεξιά, σκοπεύει να πολτοποιήσει κάθε του έργο.

Γράφει ο
ΜΙΧ. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ

Αυτή η αρνητική και σκοταδιστική στάση Εκκλησίας και Πολιτείας ενέπνευσε το ενδιαφέρον του ελληνικού λαού για το έργο του Καζαντζάκη, όπως επίσης αρχίσαν και οι συζητήσεις γύρω από το φιλοσοφικό, πολιτικό και κοινωνικό του πιστεύω. Επηρεασμένοι από το κλίμα των συζητήσεων αυτών ανοίξαμε κουνέντια με το Χανιώτη ιερωμένο. Κι αυτός ασπαζόμενος την ενέργεια της ηγεσίας του, τον αφορεσμό, μου τον αποκάλεσε πολύ κόκκινο, δηλαδή κομμουνιστή.

Από τότε προβληματίστηκα και κοιτάζα να δω κατά πόσον ο Καζαντζάκης ήταν κομμουνιστής. Υστερα δυοπιστούσα και στο χαρακτηρισμό του ιερωμένου. Από τη συζήτηση κατάλαβα πως δεν είχε διαβάσει πολύ τον Καζαντζάκη, αλλά απλώς και μόνο πιπίλιζε την καρέκλα του φιλοκομμουνιστή, καραμέλα που είχαν σερβίρει γι' αυτό η Εκκλησία, το κατεστημένο και η αντίδραση, επειδή πολλές σελίδες του έργου του βλέπουν τη ζωή και τη σκέψη προοδευτικότερα, αλλά κυρίως γιατί στο "Χριστός Ξανασταυρώνεται" χτυπάει ανελέητα την παπαδοκρατία και στον "Τελευταίο Πειρασμό" βλέπει την υπόθεση του Χριστού με διαφορετική φιλοσοφική και θρησκευτική θεώρηση. Από το διάβασμα του έργου του και τη μελέτη της ζωής του, όπως και από ψάξιμο, όσο μπορούσα περισσότερων σοβαρών κριτικών κειμένων, μπόρεσα και είδα ένα Καζαντζάκη προοδευτικό αριστερό, σοσιαλιστή, φιλολαϊκό, ειρηνιστή και φιλοκομμουνιστή. Πουθενά, όμως, δεν βρήκα ένα Καζαντζάκη κομμουνιστή, ένα Καζαντζάκη με ταξική συνείδηση που ν' απορρέει από τη μαρξιστική κοσμοθεωρία, τον διαλεκτικό υλισμό και τον προλεταριακό διε-

καστικό υλισμό. Αντίθετα βρήκα ένα Καζαντζάκη ιδεαλιστή, θειστή (όχι παπαδιστή), μυστικιστή, ουτοπιστή, εγωπαθή, μηδενιστή, ανταγωνιστή, μεσαιωνιστή, νιτσειστή και μερξονιστή (οι φιλόσοφοι Νίτσε (1) και Μπέρξον με τον αντιδραστικό τους ιδεαλισμό είναι τα χαϊδεμένα παιδιά της μπουρξοναζίας), ένα Καζαντζάκη κατατρεγμένο από ιδεολογική σύγχυση, που τελικά οδηγείται στον αντικομμουνισμό. Αφιονισμένος από ιδεαλιστικά κομμουνιστικά οράματα, δεν εμπόρεσε ποτέ να καταλάβει τη φιλοσοφία του διαλεκτικού υλισμού, γι' αυτό και η κατά καιρούς φιλοκομμουνιστική και φιλοσοβιετική του στάση δεν είναι παρά ένας απλός θαυμασμός, που όμως έχει τις επιφυλάξεις και τις χαυνοφίες της.

Ο ποιητής Βρεττάκος θα παρατηρήσει σχετικά:

"Δεν υπάρχει αμφιβολία πως μαζί του και πολλοί άλλοι διανοούμενοι πίστευαν σαν πρωταρχική ανάγκη

τη λύση του κοινωνικού προβλήματος, την αναθεμελίωση και την ανανέωση του κόσμου από τις βάσεις του. Τη λύση αυτή δεν την έβλεπαν πουθενά αλλού, έξω από την προσπάθεια που έκανε ο Κομμουνισμός στη Ρωσία. Δεν μπορούσαν να τον αρνηθούν, δεν μπορούσαν όμως και να δεχτούν τον καθολικό φιλοσοφικό του προγραμματισμό. Αν δεν έδινε απάντηση στις μεταφυσικές τους ανησυχίες, δε θάρρεπε τουλάχιστο να κλείνει τις πόρτες προς αυτή την κατεύθυνση. Φαίνεται πως τα όρια της γνώσης του Καζαντζάκη δεν πήγαν πιο πέρα. Σταμάτησαν στο σημείο που αρχίζει ο διαλεκτικός υλισμός. Νιώθει μια φυσική αποστροφή προς αυτόν γιατί του στερεί τη μεταφυσική ελπίδα... Η λογική συνάτηση της ματεριαλιστικής κοσμοθεωρίας, δε τον βρίσκει σύμφωνο γιατί «το λογικό πιστεύει μόνον ότι θωρούν τα μάτια και δεν ξεκρίνει τις αόρατες μυστικές δυνάμεις» (2).

Επίσης ο Πρεβελάκης θα ισχυριστεί πως ο ίδιος ο Καζαντζάκης του είχε ομολογήσει κάποτε στα 1927 ή 1928 πως δεν είχε διαβάσει ποτέ το "Κεφάλαιο" και πως έβρισκε τη θεωρία του Μαρξ αφόρητα λογοκρατική, αν όχι μηχανιστική (3).

Και την ίδια χρονιά που ομολογεί τα παραπάνω στον επιστήθιο φίλο του Πρεβελάκη, αρχίζει από το περιοδικό του Δ. Γληνού "Αναγέννηση" την πολεμική κατά του ιστορικού υλισμού. Το δέβαιο πάντως είναι πως ο αντικομμουνισμός του Καζαντζάκη κρατιέται σε καθαρά ιδεολογικό επίπεδο. Δεν ειπώθηκε από μπαλκόνια με στόμφο, χυδαίότητα και απειλές, μήτε και γράφτηκε με ύφος δεινού, κομμουνιστοφάγου. Είναι μια μαρξιστική ιδεολογική διαφορά σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο.

Την πρώτη αντικομμουνιστική ενέργεια του Καζαντζάκη θα πρέει να την αναζητήσουμε στα 1919. Τότε ο Βενιζέλος, όργανο τυφλό της AN-TANT, υπακούοντας στις εντολές της για κατάννηξη της Οκτωβριανής Επανάστασης, πραγματοποιεί την εκστρατεία της Ουκρανίας. Η εκστρατεία αιτιολογείται ως η Αποστολή, για τον επαναπατρισμό των Ελλήνων του Καυκάσου. Ο Κορδάτος θα γράψει: (4).

"Ο Βενιζέλος το 1919-20 έστειλε το λογοτέχνη Ν. Καζαντζάκη μαζί με τη συνταγματάρχη Ηρακλή Πολεμαρχάκη και άλλους Κρητικούς του στενού περιβάλλοντός του, με την εντολή να αποτραβήξουν τους Έλληνες της Γεωργίας, από το σοσιαλισμό και κομμουνισμό. Ο Ν. Καζαντζάκης ήταν εφοδιασμένος και με μεγάλο χρηματικό ποσό που το ξόδεψε όλο στην αντισοσιαλιστική και αντικομμουνιστική προπαγάνδα. Εμεινε στη Γεωργία κάμποσο καιρό, αλλ' αναγκάστηκε να φύγει γιατί η Γεωργία προσαρτήθηκε στην ΕΣΣΔ".

Αμόλησε λοιπόν ο Καζαντζάκης αφού ματαιώθηκαν τ' αντικομμουνιστικά του σχέδια και ο Πρεβελάκης, που τον αποκαλεί αρχηγό της Αποστολής θα γράψει (5):

"9 Αυγούστου '11. Ο Κ. φεύγει από το Μπατούμ με το βαπόρι Κιτάβλ πηγαίνοντας στο Παρίσι μέσω Ιταλίας να δώσει αναφορά στο Βενιζέλο. Τον ξεπροβοδίζει η Βαρβάρα Νικολάεβνα Ταμάνγιεφ: «Γεμισε την χαμπίνα μου άσπρα και κόκκινα ρόδα. Πίκρα αβάσταχτη». Ο Πρεβελάκης όμως, περνά γρήγορα και αδιάφορα το σημαντικό αυτό γεγονός αν και στο ίδιο του διδίο και σε υποσημείωση μας λέει πως είδε την αναφορά στα κατάλοιπα του Καζαντζάκη. Μα και ο ίδιος ο Καζαντζάκης θα το "ξεχά" το γεγονός και μονα-

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Ουνιστής, μμουνιστής

χά όταν ερημίτης στην Αίγινα γράφει το "Ζορμπά", με ξεκαθαρισμένη πια την αντικομμουνιστική του τοποθέτηση, θα δάξει σ' αυτό το μηδενιστικό του έργο μερικές σελίδες φοβερές σε αντικομμουνισμό και αντισοβιετισμό, που πολύ θα ζήλευαν οι σοβιετολόγοι.

Εξενά λοιπόν ο Καζαντζάκης το γεγονός του Καυκάσου γιατί θ' αρχίσει να θαυμάζει την Επανάσταση και να διακηρύττει πως είναι κομμουνιστής.

Την τάση του μάλιστα για κομμουνιστικοποίηση τη βλέπουμε καθαρά σε πολλά σημεία επιστολών του στην πρώτη του γυναίκα, Γαλάτεια, που γράφτηκαν από το Νοέμβριο του 1920 μέχρι το Μάη του 1924. Θ' αναφέρω αποσπάσματα από τρεις τέσσερις που είναι ενδεικτικές της φιλοκομμουνιστικής του τάσης. Είναι Ιούνιος του 1921 και ο Καζαντζάκης δρίκεται στη Βιέννη. Η κατάσταση εδώ είναι χαώδης και αιτία η διάλυση που ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος έφερε στην αυτοκρατορία των Αψβούργων. Σε μια του επιστολή αφού ασχοληθεί με οικονομικά και προσωπικά ζητήματα έρχεται στην πολιτική κατάσταση της Αυστρίας, όπου βλέπουμε να εκδηλώνεται η κομμουνιστικοποίησή του. Θα γράψει: "...Εδώ προχωρούμε πάντα στο μοιραίο τέλος· εκτός αν γίνει ένωση Βιέννης και Γερμανίας οπότε αναβάλλεται η λύτρωση (6). Τώρα που έγινε καλά θα' ρθω σε στενή επικοινωνία με τους κομμουνιστές. Εγγραψα στο Δανηλίδη αν είναι δυνατό να αρχίσουμε να εκδίδουμε, εδώ και στο Βερολίνο, ένα κομμουνιστικό περιοδικό, να το στέλνουμε στην Ελλάδα· μα δεν έλαβα απάντηση· ίσως άλλαξε σπίτι ... (7)

Την ίδια χρονιά και μόλις φτάσει τη Βιέννη ο Καζαντζάκης θα γράψει:

"... Τώρα με τη νέα μας αντίληψη, δεν ξέρεις με τι συγκίνηση βλέπω εδώ τους ανθρώπους να υποφέρουν από την πείνα και την απελπισία ... Χτες, μια γυναίκα καθότανε στην άκρη του πεζοδρομίου με το πόδι απάνω σ' άλλο και φαινόταν από μέσα ένα φρικτό γκριζό, μεσοφούστανο και το σώμα της όλο, ως το φάλι, ολόγυμνο. Ητανε λυπημένη και κυνική και χλομότατη από την πείνα. Τι πολυτέλεια, βέβαια, να γνιάζεσαι για ντροπή και γυμνότητα τη στιγμή που ψοφάς από την πείνα! Η «αιδώς» είναι πολυτέλεια για τους πλούσιους. Αχ! πόσο καλά ένιωσα την «αδερφή» αυτή της νέας μας θρησκείας! Να χαθεί η γη καλύτερα! Να καθαρίσει το στερέωμα από το αίσχος της σύγχρονης ζωής ..." (8). Και ο σχολιαστής των επιστολών θα γράψει για τη φράση «τη νέα μας αντίληψη». Των κομμουνιστικών ιδεών, που είχαν γοητεύσει τον Καζαντζάκη, από τη Ρωσική Επανάσταση, κυρίως κ' ύστερα. Και για τη φράση «της νέας μας θρησκείας». Την κομμουνιστική ιδεολογία. Χαρακτηριστικό τ' ότι την ονομάζει θρησκεία (9).

Σε άλλη επιστολή σταλμένη τό φθινόπωρο του 1922 από τη Γερμανία, ο Καζαντζάκης θα μας δείξει το θαυμασμό του προς την Οχτωβριανή Επανάσταση και το ρωσικό λαό, που έφταξε την καιούργια κοσμογαλαξιά μα και την επιθυμία του να πάει να δει το γεγονός. "Πώς θα πάω στη Ρωσία, πώς θα ενεργήσω, πώς θα μιλήσω στους ανθρώπους, δεν ξέρω. Κάποτε οράματα εικά και παράφρονα γεμίζουν το μυαλό μου. Μια σταυροφορία βράζει μέσα μου, να νικήσει η Ρουσία με το νέο θεό να πατήσει την Ευρώπη. Ο νέος προλεταριασθός θεός θα συντρίψει όλα τα φρικώδη, άτιμα πολιτικά, οικονομικά, ηθικά, πνευματικά είδωλα και θα κηρύξει μια νέαν ελευθερία στον κόσμο: Ολη η Ασία ταράζε-

ται, η Ρουσία σταυρωμένη προσδοκάει και κατεργάζεται την Ανάσταση, η Ευρώπη όλο και δουλιάζει στην ατιμία και στο σκοτάδι (10)".

Εξι μήνες αργότερα, τον Απρίλη του 1923, ο Καζαντζάκης θα γράψει:

"... μαζεύω τώρα όλα τα σχολικά κομμουνιστικά βιβλία που γράφτηκαν και όλα τα κομμουνιστικά παιδικά και θ' αρχίσω να εκτελώ ένα παλιό μου σχέδιο: Να γράψω μια σειρά βιβλία για τα παιδιά της ερχόμενης κοινωνίας..." (11)

Αυτά νομίζω πως αρκούν για να δείξουν την τάση του Καζαντζάκη για κομμουνιστικοποίηση. Δεν θα πραγματοποιηθεί όμως ποτέ γιατί όπως φαίνεται από το έργο του και τη ζωή του ο Καζαντζάκης ήθελε τον κομμουνισμό προσαρμοσμένο στα ιδεαλιστικά του μέτρα και καλούπια και στο μεσοανικό του πάθος. Χαρακτηριστικό της προσπάθειάς του αυτής είναι να θέλει, το μεταφυσικό του παραλήρημα "Ασκητική" ως μετακομμουνιστικό πιστεύω. Εδώ ο Καζαντζάκης δείχνει διάπλατα πια πως:

Ο Μαρξισμός δεν τον ικανοποιεί, τουλάχιστον η φιλοσοφική του βάση με την υλιστική ψυχρότητα όπως θα γράψει κάποιος κριτικός της "Ασκητικής" του στο περιοδικό "Νέα Επιθεώρηση" (Γενάρης του 1928) Ο ίδιος κριτικός θα συνεχίσει:

Στις σοσιαλιστικές απόψεις του Μαρξισμού συμφωνεί (η σημερινή κοινωνική τάξη θα πέσει, η τάξη της δουλειάς θα τηνε διαδεχθεί) αλλά η φιλοσοφική βάση είναι κάπως στενάχωρη... Ασφαλής είναι από κείνους που, κατά τον Πλεχάνοφ, δεν μπορέσουν να νιώσουν τον Μαρξισμό, τότε νόμισα σαν τέλεια μηχανική θεωρία, που πλησιάζει στον φεταλισμό με κίνητρο ανεπιθρέαστο, την αναγκαιότητα.

Μα και ο μαρξιστής ιστορικός Γιάννης Κορδάτος στο δίτομο έργο του "Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας" (1911) αναλύοντας το έργο του Καζαντζάκη και την επιτυχία που σημείωσε θα γράψει:

"Αν ο Καζαντζάκης διατύπωνε πραγματικά επαναστατικές ιδέες στα μυθιστορημάτά του, ιδέες δηλαδή που θα στρεφόταν ενάντια στο αστικοκεφαλοκρατικό καθεστώς, δεν θέλει ρώτημα πως οι κριτικοί της Δύσης θα του γύριζαν τις πλάτες και οι εκδότες θα του έκλειναν τις πόρτες.

Ο Καζαντζάκης όμως στα μυθιστορημάτά του σκορπίζει ιδέες αλληλοσυγκρουόμενες, παρμένες από το "θησαυροφυλάκιο" του Νίτσε, τον Μπέρξον, το Βούδα, τον Κομφούκιου και άλλων κοσμοθεωρητικών, ιδέες δηλαδή, που όχι μόνο δεν είναι ανατρεπτικές, αλλά ευπρόσδεκτες στον αστικόκοσμο, γιατί είναι αφίονι για τις πλατιές λαϊκές μάζες.

Τελειώνοντας τη σύντομη αυτή κοινωνικοπολιτική θεώρηση του καζαντζακικού έργου θα πρέπει να πω ότι μερικοί μελετητές του τότε θέλουν να θυμίσουν τον Λένιν. Σφάλμα.

Απλώς του προκάλεσε κατάπληξη και όχι θαυμασμό το κατόρθωμά του να γκρεμίσει το πανίσχυρο τσαρικό καθεστώς.

Αν τότε θαύμαζε ως πολιτική, φιλοσοφική και ηγετική μεγαλοφυΐα, δεν θα έβαζε μπηχτές και υπνοσύμμενα εναντίον του και εναντίον του έργου του στο ταξιδιωτικό "Ρουσία", μήτε και θα τον αποκαλούσε "Κόκκινο τσάρο".

Ο Καζαντζάκης και ο Πρεβελάκης στο Gottesgab

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Βρετάκος στο βιβλίο του: "Ν. Καζαντζάκης. Η αγωνία του και το έργο του" Αθήνα 1960 σελ. 41 θα γράψει πολύ εύστοχα: "Ο Νίτσε και γενικά η γερμανική φιλοσοφία εκείνης της εποχής, είχαν επηρεάσει αρκετούς νέους στην Ελλάδα. Η επίδραση όμως ήταν περισσότερο φιλοσοφική παρά ουσιαστική. Για τον Καζ. το πράγμα δεν ήταν το ίδιο. Θα μπορούσε να πει κανείς πως κι αν ακόμα δεν υπήρχε, θάψαχνε για ένα Νίτσε και για ένα

Μπέρξον. Κι αν δεν τους έβρισκε, θα τους ανακάλυπτε στο τέλος μέσα του...

2. Βρετάκος στο ίδιο σ. 95

3. Π. Πρεβελάκης "Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας" σμ. 228 σ. 320

4. Γ. Κορδάτος: Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας" τομ. 5 Αθήνα 1958 σ. 523

5. Τετρακόσια Γράμματα Αθήνα 1965 σ. 10

6. Ο σχολιαστής των επιστολών σημειώνει: "Εννοεί την κομμουνιστικοποίηση της Αυστρίας"

7. Επιστολές προς Γαλάτεια Αθήνα 1958 σ. 33

8. Επιστολές προς Γαλάτεια σ. 18,19

9. Επιστολές προς Γαλάτεια σ. 281 και 283

10. Επιστολές προς Γαλάτεια σ. 106

11. Επιστολές προς Γαλάτεια σ. 181. Ο σχολιαστής για τη φράση "της ερχόμενης κοινωνίας" γράφει: Της κομμουνιστικής.